

Зустріч Майкла Добсона з учасниками Весняної школи акторської та режисерської майстерності НСТД України. Перекладач – Софія Гарбузюк. Івано-Франківський академічний музично-драматичний театр ім. І. Франка, 4 травня 2018 р.

“НЕСТЕРПНО, КОЛИ З ШЕКСПІРА РОБЛЯТЬ МУЗЕЙ”

*(Зустріч із професором Майклом Добсоном,
директором Шекспірівського інституту у Стретфорд-на-Ейвоні)*

Відвідини професора Майкла Добсона Івано-Франківська збіглися з проведенням у цьому місті не лише фестивалю “Карпат-Фест”, а й весняної театральної школи НСТД України. На прохання організувати зустріч слухачів із гостем з Британії керівник школи, Стас Жирков, у перевантаженому розкладі занять люб’язно знайшов годину, за що йому – персональна дяка. Отже, 4 травня 2018 р. на камерній сцені Івано-Франківського академічного музично-драматичного театру ім. І. Франка за участі слухачів театральної школи НСТД

України, учасників фестивалю “Карпат-Фесту”, модераторки Майї Гарбузюк та перекладачки Софії Гарбузюк відбулась зустріч із Майклом Добсоном, професором Бірмінгемського університету та директором Міжнародного Шекспірівського інституту у Стретфорд-на-Ейвоні (Велика Британія). Несподівано (а, зрештою, цілком закономірно), в ній було багато жартів, сміху, а неакадемічний жанр зустрічі якнайкраще дозволив відчувати, що Шекспір – разом із тими, хто сьогодні його досліджує – живий, близький і геть без позолоти.

Майкл Добсон: Дякую вам усім за те, що ви тут! Я дуже люблю працювати у театральній сфері, зі студентами, оскільки тоді розумію, що займаюсь живим театром, а не теорією.

Майя Гарбузюк: Пане професоре, скільки в середньому шекспірівських вистав на рік Вам доводиться бачити? У скількох країнах?

М. Д.: Я б сказав – недостатньо (*сміється*). Насправді ж – багато, щонайменше сорок на рік. Цього року я дивитимуся вистави у 8-9 країнах, але завдяки цим фестивалним програмам побачу вистави ще з багатьох інших країн.

М. Г.: Із чим пов'язаний Ваш перший візит в Україну?

М. Д.: Я надзвичайно зацікавився Україною. Особливо відтоді, як познайомився із групою дослідників Шекспіра з України¹, вони були у мене в гостях у Стретфорд-на-Ейвоні, я бачився з ними на театральних фестивалях, і зрозумів, що в Україні відбуваються нові, захоплюючі події. Ще одна з причин мого приїзду – я пишу книгу про те, як Шекспір представлений в історії та чинному репертуарі театрів різних країн, як він впливає на ці театри. Саме тому я скрізь, хоч би куди приїхав, діймаю всіх своїми безкінечними запитаннями про шекспірівські вистави (*сміється*).

М. Г.: Ви досліджуєте національні версії прочитань драматургії Шекспіра. Можете поділитись із нами своїми найприкметнішими враженнями, спостереженнями?

М. Д.: Якщо говорити про американського Шекспіра, то слід пам'ятати, що американський театр дуже реалістичний, американці взагалі надають перевагу кінематографу. Також виразною рисою є те, що вони сприймають деякі шекспірівські ролі як комічні і вважають, що це круто – грати роль голосом старого пірата (*сміх у залі*). Звісно, мушу додати, що у мене в Америці є добрі друзі, які творять добрий театр, якісні роботи. Це насамперед Театр нового глядача у Брукліні, Шекспірівський театр у Чикаго. Всього іншого я б радив вам уникати (*сміється*). Я захоплююсь азійським театром... Раніше у них була тенденція до копіювання західного театру, вони ставили Шекспіра так, ніби це Ібсен. Але зараз режисери вчать ставити Шекспіра для того, аби дослідити та відновити власні національні та культурні традиції, які дуже часто поєднані із релігійними темами, сакральною культурою. Мене це справді захоплює. В Англії глядач – і це відомо – надзвичайно холод-

ний і неемоційний. У нас глядачі ніколи не встануть, щоб аплодувати в кінці вистави – якщо це, скажемо так, не найкрутіший вечір у їхньому житті. Тільки у виняткових моментах вони встають. Але коли ми переглянули постанову Шекспіра у режисурі Юкіо Нінагави – це була його остання постановка Шекспіра, “Річард II” – весь зал встав, і ми аплодували двадцять хвилин! Своєю чергою корейський театр дуже гарно використовує текстиль. У них на дуже високому рівні робота з шовком. Дуже красиво виглядає. Німецькі ж вистави об'єднує те, що у них зазвичай можна зустріти чоловіків середнього віку, гладких, лисих, і чомусь наприкінці вистави вони роздягаються. І це зовсім не смішно (*сміх у залі*).

Але Томас Остермайер, звісно, є винятком, у “Гамлеті” і “Річарді III” він блискуче використав чорний гумор. Його “Гамлет” починався з німої сцени похорону старого Гамлета, коли переїщить дощ, ніщо не тримається рук, все в болоті, вони не втримують труну, вона висковзує у них із рук і падає – усе це і смішно, і моторошно водночас. Справді незабутньо... Так само, як і момент з учорашньої вистави, коли серед аудиторії знайшли живого драматурга, щоб він зіграв мертвого клоуна² (*сміх*).

М. Д.: Одна ж із Ваших книг присвячена виконавським проблемам сучасних шекспірівських постанов. Що для Вас було важливим у цьому дослідженні?

М. Д.: Мені було цікаво запитати у молодих британських акторів, що таке для них – трагедія, як це сьогодні для них – вмирати щовечора перед глядачем? Я брав у них інтерв'ю або просив написати коротенький есей. Розмовляв, зокрема, зі своєю однокурсницею Імоген Стаббс, яка зіграла Гертруду в “Гамлеті” у театрі “Олд Вік”; із виконавцем головної ролі у цій виставі, відомим сьогодні кіноактором Бенном Вішоу (серед його ролей, наприклад – агент К'ю у “Бондіяні”). Також я спілкувався із Девідом Ворнером – пам'ятаєте, він грає того поганого хлопця у “Титаніку”, що намагався зупинити героя Леонардо ді Капріо? У 1960-х роках цей актор був новою зіркою у Королівському Шекспірівському театрі, у 1965 він грав Гамлета – із таким довгим, довгим аж до підлоги шарфом... Потім він виїхав до Америки, грав у жахливих американських фільмах, став алкоголіком і сорок років не виходив до глядача у шекспірівських виста-

¹ Йдеться про учених з Лабораторії ренесансних студій Запорізького класичного приватного університету, яким керує доктор філологічних наук, професор Наталія Торкут.

² Йдеться про виставу “Гамлет” Львівського академічного театру естрадних мініатюр “І люди, і ляльки”, зіграну в рамках фестивалю “Карпат-Фест” на сцені Івано-Франківського академічного обласного театру ляльок ім. М. Підгірянки. В епізоді, про який згадує М. Добсон, Гамлет-лялька (Надія Крат) зверталась до присутнього у залі Павла Ар'є.

вах. Нещодавно повернувся до Британії і вперше вийшов до глядача у ролі Короля Ліра на Чічістерському театральному фестивалі. Він став для мене найкращим Королем Ліром з-поміж усіх, яких я бачив, і з-поміж тих, що були тоді, коли ви чи ваші батьки ще не народились... Це єдиний Король Лір, який змусив мене найбільше плакати. Так от, на моє запитання про Ліра він сказав: “Ну, так це ж зовсім невелика роль. Я тут тільки у семи сценах...”. На питання про те, як він працював із цією роллю, яким уявляв свого Короля Ліра, що відбулось з його героєм до початку першої сцени, він відповів: “Це не моя справа... Контекст – це те, що перебуває поза сюжетом, це все сміття. Просто потрібно грати те, що написано в п’єсі”. Все... І це була справді дуже практична, детальна робота над текстом. Він був особливо хороший у сцені з Корделією, коли Лір прокидається, відходячи від свого божевілья. Ще не усвідомлюючи остаточно де він, Лір запитує доньку, чи він у Франції. Девід помітив, що ця репліка Ліра йде після репліки Лікаря, котрий просить Корделію налити вина. І Девід-Лір зіграв це так, наче він уже скуштував цього вина. Це було неперевершено... Саме тому він говорив, що робота з такими дрібними текстовими деталями важливіша за будь-яку концепцію, за контекст, за пошук відповіді на запитання, що робив Король Лір у юності. А от молода актриса Аманда Харріс, котра була відзначена за роль Емілії в “Отелло”, а вже невдовзі зіграє у “Троїлі і Крессіді” у Стретфорді-на-Ейвоні, сказала, що студенти набагато більше сміються, коли працюють з жорстокими сценами. Вони, наприклад, вирішили, що Отелло вбиває Дездемону тому, що він ненавидить життя, ненавидить сексуальність, ненавидить жінок. І він встромляє ніж – межі її ніг. Коли вони відпрацьовували цю сцену – через її незмірну жорстокість – вони так багато сміялись, актриса так кричала – ще! ще! більше! глибше! – що їм доводилось зупиняти репетиції...

М. Г.: Два дні тому професор Добсон виголосив доповідь у Львівському університеті імені Івана Франка, присвячену особливостям сценічних втілень “Юлія Цезаря” у світовому театрі. Зокрема, Майкл наголосив, що сучасні неангломовні театри, працюючи із драматургією В. Шекспіра, обирають сучасні, постмодерні переклади. У той же час для британського театру староанглійська мова шекспірових текстів залишилась незмінною. Це, безперечно, справжній виклик сучасним митцям і глядачам. Як це – мати свого Шекспіра зі старим текстом?

М. Д. (сміється): Найперше – справа у добрих акторах, яких ми маємо. Також, думаю, все мусить відбуватись тут і зараз, у сучасності. Я не люблю переодягання, надміру костюмів, намагання створити світ, який вже давно не існує. Не терплю, коли

з Шекспіра роблять музей. А з мовою – вона справді може звучати трохи дивно як на сьогодні. Але це не проблема, а радше перевага. Бо дає додаткові можливості для театру. Її можна використати на контрасті: адже якщо ви робите виставу про те, що відбувається тут і зараз, але у вас звучить магічна, давня мова, то це надає додаткового об’єму, додаткової глибини, нових можливостей. Звичайно, з текстом бавляться, його використовують по-різному, часто скорочують або міняють місцями сцени. Так, до прикладу, у невеликому театрі “Flute company” (його провадять мої добрі друзі), котрий кілька днів тому на фестивалі у Крайові, в Румунії, презентував свою “Дванадцять ніч”, на сцені – лише сім акторів. Також там змінено порядок сцен, дещо скорочено. На перший погляд це може здатися новою п’єсою, але текст, який звучить – такий самий, як і сотні років тому.

М. Г.: У вже згаданій лекції про постанови “Юлія Цезаря” у світі Майкл Добсон говорив про вистави в США, Британії, Румунії, країнах Азії. Про що, на Вашу думку, може свідчити факт відсутності сценічної історії цього твору в Україні?

М. Д.: Це справді дуже цікаво. Сьогодні весь світ, що сповідує принципи західної демократії, хвилюють ліберальні цінності, усі говорять про небезпеку приходу до влади популістів і демагогів. Не називатиму конкретних імен, але те, що за останній рік у США поставили багато “Юліїв Цезарів” – дуже промовистий факт. Якщо в Україні їх немає, можливо, на це впливає те, що Україна по-іншому сприймає класичну культуру та Рим, ніж ми, котрі були завойовані Римською імперією? Я не знаю конкретної відповіді – мені самому б було цікаво почути, чому “Юлій Цезар” не йшов в Україні, зате були популярними інші п’єси Шекспіра...

М. Г.: На жаль, і за браком часу, цю наукову дискусію ми з Вашого дозволу перенесемо у кулуари, бо відповідей на поставлене питання пана професора надто багато... А заключне моє запитання стосується назви однієї зі статей М. Добсона, що звучить так: “Шекспір формує націю”. Хочу попросити М. Добсона прокоментувати бодай коротко цю тезу. Адже, здається, Шекспіра найменше хвилювали ці питання?

М. Д.: Шекспір сам по собі, його твори доволі космополітичні, європейські. Звісно, йому вдавалось добре працювати із британської історією, але водночас його твори пов’язані зі світом, який розвивається, світом, що розширює свої кордони. Для кожної країни робота над п’єсами Шекспіра – це також і дослідження власної культури, і водночас також створення діалогу з іншими прочитаннями Шекспіра як у своїй країні, так і за її межами. Ці п’єси не дидактичні, вони пропонують нам конфлікт, але не обмежують у прочитанні, в інтерпретації цього конфлікту. На-

*Майкл Добсон (у центрі) з українськими театральними діячами.
 Івано-Франківський академічний музично-драматичний театр ім. І. Франка, 4 травня 2018 р.*

справді ці п'єси краще читають нас, ніж ми – їх, я б так сказав... Вони захоплюють до внутрішнього і зовнішнього діалогу.

М. Г.: Хочу тепер звернутись до нашої аудиторії. Хто з присутніх у своєму студентському чи професійному досвіді звертався до творчості Шекспіра? Грав у навчальних і професійних виставах, уривках, читав поезію?(*Майже усі в залі піднімають руки*)...

Стас Жирков: Пане професоре! Багато говорять про теорію, за якою Шекспіра не існувало як конкретної особи, а було троє або кілька людей, котрі й називали себе Шекспіром. Ваша думка з цього приводу?

М. Д.: Справді, багато п'єс елизаветинської доби було написано групами драматургів. Ранні п'єси Шекспір також створив у співпраці з іншими авторами. Одним з прикладів є "Генрі VI", написаний кількома авторами. У написанні останніх творів йому допомагав Джон Флетчер, і комп'ютерний аналіз це підтвердив. Але ця інформація не має нічого спільного з конспіративними теоріями XIX століття, в яких, наприклад, можуть доводити, нібито Шекспіра принесли на землю інопланетяни, або що він був членом єзуїтської групи, підпорядкованої Ватикану (*сміється*)... Це радше матеріал для психоаналітиків, ніж для істориків. Насправді у нас набагато більше документів, джерел та інформації про Шекспіра, ніж про будь-якого іншого автора того часу. Причина в тому, що ці докази, факти, документи, які ми маємо,

не збігаються із "високими" очікуваннями деяких людей, дослідників. Причина в появі такої теорії, мабуть, полягає ще й у тому, що в першій половині XIX століття загальна думка про культурний та інтелектуальний рівень акторів була такою низькою, що просто неможливо було собі уявити, аби актор писав такі п'єси. Взагалі – вважали тоді – як він міг писати, якщо нічого не знав про театр? Це ж насправді божевілля...

Н. Н.: Хто для Вас є найкращим виконавцем ролі Гамлета?

М. Д.: Багато Гамлетів було зіграно різними акторами і в різний спосіб. У кожного Гамлета – свої особливості. Для мене особисто найкращим Гамлетом був Сем Вест у Стретфордї двадцять років тому. Він мене дуже зворушив... Мушу визнати, оскільки він мій давній друг, то частково мені ще й тому було дуже боляче бачити, як якісь люди у фіналі намагаються його вбити (*посміхається*). Я люблю роботи Томаса Остермайера. Мені дуже сподобався Гамлет у виконанні Девіда Теннена у виставі, режисеркою якої, до речі, була моя дружина. Найсильнішим у цій роботі було те, що окрім талановитого Гамлета там також був дуже харизматичний Клавдій, якого грав Патрік Стюарт. Це додало роботі значно більшої драматичності. Тож усі глядачі-тінейджери ішли на Гамлета, а мами ішли на Клавдія, якого виконував Патрік Стюарт. Але найкращий ляльковий "Гамлет"

з усіх, які бачив – це вчорашній “Гамлет” львівського театру “І люди, і ляльки” (*оплески*). А я бачив, до слова, дуже багато різних лялькових “Гамлетів”. На мою думку, вирішення, коли персонаж може говорити і як “чиста” душа, і з тією соціальною роллю, яка йому нав’язана чи покладена на нього – це важливий хід. Я був дуже засмучений, коли Гамлет з тією маленькою лялькою підійшов до мене і щось говорив, а я не розумів і нічого не міг відповісти. Це було дуже сумно. А можливо, навпаки, я маю бути щасливим, що нічого не зрозумів?

Дмитро Гусаков: Місяць тому я поставив свою першу виставу за Шекспіром “Дванадцята ніч”. У нас був добрий переклад Максима Рильського, але мова цього перекладу не надто сучасна, вона нежива. Я почав дивитись англійські вистави – і мені здалося, що персонажі говорять живою мовою, яку зараз вживають в Англії. Мені цікаво почути Вашу думку – наскільки мова Шекспіра сучасна для англійського глядача?

М. Д.: Насправді і Стівен Фрай у виставі, про яку Ви згадали, та й інші актори говорять тією ж мовою, якою й написано твір. І в цьому немає проблеми; коли ви використовуєте відмінності в мові сучасній та оригіналу, це тільки додає виставі об’єму, глибини. Так, діти, можливо, не все зрозуміють одразу. Але ж коли ми перебуваємо серед дітей – ми не кажемо – не будемо розмовляти складною мовою. З часом діти навчаються усе розуміти. Так само й дорослі. Дорослі можуть зрозуміти все, що відбувається – і це залежить від акторів. Думаю, Вам потрібно вибирати переклад, який актори можуть оживити для себе і для глядачів, але якщо маєте добрих акторів і розумного глядача, Ви взагалі можете взяти будь-який текст і перекласти його невідомою мовою, і все одно текст буде драматичним. Є декілька прекрасних балетів за “Ромео і Джульєттою”, де не використовують текст, але всі все розуміють.

Ірина Романчук: Ви були у Львові, бачили вистави львівських театрів. Поділіться, будь ласка, враженнями.

М. Д.: А наскільки близько ти дружиш з цими акторами? (*сміх у залі*). Насправді я радий був подивитись ці вистави. Особливо хочу сказати про “Ромео і Джульєтту” у Першому театрі, бо “Дванадцята ніч” у Театрі Леся Курбаса – це адаптація, і я не міг зрозуміти текст. Щодо останньої, то від неї залишилось враження як від студентських скетчів-замальовок, місцями монотонних. Але добір акторів пречудовий, і тому все інше не мало значення. Щодо “Ромео і Джульєтти”, то були моменти, які не дуже сподобались, наприклад, костюми, які здавались аматорськими та старомодними. Щодо музики, я терпіти не можу неживу музику – таке моє упередження. З іншого

боку, мені дуже сподобалась робота режисера, робота з пластикою і рухом. Це особливо було видно в ролях Ромео, Джульєтти та Меркуціо, вони насправді мене зворушили. Це рідко трапляється, бо я бачив дуже багато різних постанов “Ромео і Джульєтти”, я старий і цинічний, мене важко зворушити. Але насправді я плакав. Це було реально зворушливо. Деякі сцени Ромео і Джульєтти були схожими на балет, мали дуже своєрідну хореографію. Особливо сцена на балконі, зіграна без балкона – вона піднімала Джульєтту на такий п’єдестал! Ще одна сцена, яка мені дуже сподобалась: коли Ромео підставляв свої руки, якими ступала Джульєтта, щоб не торкнутися землі. Це було надзвичайно зворушливо. Також сцена, коли вони прокидаються, пластика їхніх рук відтворює політ птахів, їхні чудові голоси – все це було прекрасно. Мені дуже сподобалися два вечори у двох львівських театрах. Але взагалі для мене це велика розкіш – приїхати сюди і мати змогу подивитись ці вистави, які відбуваються зараз. Хоча в той самий час, коли я цього вечора дивитимусь “Гамлета” тут, в Україні³, моя дочка гратиме прем’єрну виставу “Юлій Цезар” в Оксфорді. Але думаю, тут мені буде веселіше. Тільки не говоріть їй. Це – таємниця... (*сміється*).

У короткій зустрічі із британським гостем вдалося хіба що познайомитися та накреслити пунктири майбутніх діалогів, зустрічей, співпраці. Ми щиро подякували професорові Добсону за розмову, запросили його знову до нашого краю і розбіглися: хто – до виснажливих тренінгів, хто – до нескінченних розмов про Шекспіра в Україні.

Увечері ж знову зустрілись під сценою Івано-Франківського театру: дивились неооперу-жах “Гамлет”. Вражений побаченням, М. Добсон підійшов до мікрофона після вистави і сказав фразу, яку можна перекладати по-різному, але сенс її незмінний: за будь-яку ціну я приїду сюди ще раз, аби подивитись цю виставу знову. Тож причин повертатись директорів Шекспірівського інституту в Україну і писати про український театр більшає...⁴

**травень 2018 р.,
Івано-Франківськ-Львів**

³ *Йдеться про вечірній перегляд вистави “Гамлет” Івано-Франківського театру ім. І. Франка.*

⁴ *Саме з аналізу цієї вистави Майкл Добсон розпочав свою рецензію на нову книгу Р. Левіса ““Гамлет” і візія темряви”, надруковану у вересневому номері LondonRevueBooks: <https://www.lrb.co.uk/.../michael-.../elsinores-star-bullshitter>*